

4. Гаспринський І. Молла Аббас. Вибрані літературні твори: кримськотатарська проза українською. 2-ге вид. Київ: «Майстер книг», 2024. 256 с.

5. Петриченко І. Ісмаїл Гаспринський – реформатор освіти кримських татар. *Сьомі Фльорівські читання* : матеріали науково-практичної конференції. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2022. С. 27–29.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-4>

Юксель Г. З.,

*докторка наук зі соціальних комунікацій, доцент,
професорка кафедри журналістики*

*Навчально-наукового інституту філології та журналістики
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

ІСМАЇЛ ГАСПРИНСЬКИЙ ЯК РЕФОРМАТОР ОСВІТИ ТА ЗАСНОВНИК ТЮРКСЬКОЇ ПРЕСИ

У 2026 році знаменується 175-та річниця від дня народження Ісмаїла Гаспринського (1851–1914) – видатного кримськотатарського просвітителя, реформатора освіти, журналіста, видавця та одного з найвпливовіших інтелектуалів мусульманського тюрського світу. Його діяльність стала важливою складовою процесів модернізації мусульманських суспільств та формування нової інтелектуальної культури серед тюркських народів.

Постать Гаспринського є унікальною завдяки поєднанню різних сфер діяльності. Він виступав одночасно як педагог-реформатор, редактор і видавець, публіцист, письменник та громадський діяч. У сучасній історіографії Гаспринський розглядається як один із ключових представників мусульманського модернізму. Значний внесок у дослідження його діяльності зробили Е. Лаццеріні [9], Х. Кирилми [10], А. Фішер [5], а також дослідники В. Ганкевич [1], І. Керімов [8] та ін. Їхні праці підкреслюють, що діяльність Гаспринського стала важливим елементом інтелектуальних трансформацій, які відбувалися серед мусульманських народів Російської імперії наприкінці XIX століття.

Одним із ключових напрямів діяльності І. Гаспринського була реформа мусульманської освіти. Традиційна система навчання в медресе значною мірою базувалася на механічному заучуванні релігійних текстів і не відповідала потребам модерного суспільства. У відповідь на ці виклики Гаспринський запропонував новий підхід до навчання –

«усул-і джадид» (новий метод). Його сутність полягала у використанні фонетичного методу навчання грамоти, що дозволяло значно прискорити процес опанування читання та письма. Завдяки цьому діти могли навчитися читати протягом кількох місяців, тоді як у традиційній системі цей процес часто тривав роками.

Новометодні школи стали важливим інструментом освітньої модернізації. У них поряд із релігійними дисциплінами почали викладати світські предмети – історію, географію, математику, природничі науки, мову та літературу. Такий підхід сприяв формуванню нового типу інтелігенції, здатної поєднувати традиційні культурні цінності з сучасними знаннями. Сам Гаспринський наголошував на визначальній ролі освіти у розвитку суспільства, вважаючи, що «без освіти народ подібний до людини, що йде у темряві, не знаючи дороги».

Важливим інструментом реалізації модернізаційного проекту Гаспринського стала журналістика. У 1883 році в Бахчисарай він заснував газету «Терджиман» (1883–1918), яка стала одним з перших тюркомовних періодичних видань у російській імперії. Газета швидко перетворилася на важливий інтелектуальний центр. На її сторінках обговорювалися питання освіти, культури, соціального розвитку, становища мусульманських народів та перспектив їхньої модернізації. Редактор «Терджимана» покладав надії на кримськотатарську інтелігенцію: «Йдіть перед народом, ведіть його шляхом культури і просвіти, але не забігайте занадто далеко вперед, тому що тоді народ відстане і голос ваш не буде ним почутий» [6].

Особливістю «Терджиману» було використання зрозумілої тюркської мови, що дозволяло читачам із різних регіонів сприймати його без значних труднощів. У результаті газета стала важливим каналом інтелектуальної комунікації між тюркськими народами.

Особливу роль у діяльності Гаспринського відігравав Крим, який наприкінці XIX століття став одним із важливих центрів мусульманського інтелектуального життя. Саме Бахчисарай перетворився на своєрідний осередок освітніх і культурних ініціатив. Звідси поширювалися новометодні школи, видавалася газета «Терджиман», формувалися інтелектуальні зв'язки з іншими регіонами мусульманського світу. У цьому сенсі Крим став своєрідним мостом між різними регіонами тюркського світу, а діяльність Гаспринського сприяла перетворенню Криму на один із ключових центрів модернізаційного руху серед мусульманських народів Російської імперії.

У сучасних умовах постать Гаспринського набуває нового значення у контексті деколонізації історичного знання. Протягом тривалого часу історія мусульманських тюркських народів Російської імперії інтерпретувалася переважно через призму імперської історіографії, що зменшувало роль місцевих інтелектуалів. Сучасні дослідження прагнуть подолати ці обмеження та розглядають діяльність Гаспринського як

частину великих процесів формування власних інтелектуальних традицій тюркських народів.

Для України ця тема має особливе значення. Переосмислення постаті Ісмаїла Гаспринського дозволяє по-новому оцінити роль кримсько-татарського народу в історії Криму та його внесок у розвиток інтелектуального простору регіону. Протягом тривалого часу історія Криму та кримських татар у межах імперської та радянської історіографії розглядалася крізь призму російського державного наративу, що призводило до зменшення ролі місцевих інтелектуалів і зведення їхнього внеску до периферійного елементу імперської історії.

У сучасних умовах важливою складовою гуманітарних досліджень стає деколонізація історичного знання, або так звана епістемічна деколонізація, яка передбачає критичне переосмислення усталених імперських інтерпретацій минулого. Постать Ісмаїла Гаспринського набуває особливого значення, оскільки його діяльність демонструє, що модернізаційні процеси серед тюркських і мусульманських народів російської імперії не були лише результатом впливу імперського центру. Навпаки, значною мірою вони формувалися завдяки ініціативі самих представників цих народів, які створювали власні освітні, культурні та інтелектуальні проекти.

Гаспринський виступав одним із тих діячів, які прагнули сформувати альтернативну модель суспільного розвитку, що виходила за межі імперського дискурсу. Його реформаторська діяльність у сфері освіти та журналістики була спрямована на подолання культурної ізоляції мусульманських народів і формування нової інтелектуальної еліти. Через створення новометодних шкіл, розвиток національної преси та формування інтелектуальних мереж він фактично вибудовував альтернативний простір культурної комунікації, який не був повністю контрольований імперськими структурами. У цьому сенсі діяльність Гаспринського можна розглядати як ранню форму інтелектуального антиколоніального проекту, спрямованого на утвердження культурної та інтелектуальної суб'єктності тюркських народів. Його модернізаційна програма базувалася на переконанні, що розвиток освіти, поширення знань і формування нової інтелігенції здатні стати основою для подолання соціальної та культурної відсталості, а також для зміцнення позицій мусульманських народів у сучасному світі.

Отже, Ісмаїл Гаспринський був однією з ключових постатей модернізаційних процесів у тюркському світі кінця XIX – початку XX століття. Його діяльність охоплювала реформування системи освіти, розвиток тюркомовної преси та формування нової інтелектуальної культури. Запровадження новометодних шкіл, створення газети «Герджиман» та поширення ідей культурної єдності тюркських народів стали важливими чинниками розвитку освітніх і суспільних процесів. У сучасному контексті деколонізації історичного знання спадщина

Гаспринського набуває особливої актуальності, оскільки дозволяє переосмислити роль тюрських мусульманських інтелектуалів у процесах модернізації та формування культурної ідентичності тюркських народів.

Список використаних джерел:

1. Ганкевич В. Ю. *На службе правде и просвещению*. Краткий биографический очерк. Исмаила Гаспринского (1851–1914). Симферополь : Доля, 2000. 328 с.
2. Гаспринский Исмаил. Арслан-кыз. Солнце взошло (романы), под ред. Ю. Кандыма. Симферополь : Оджак, 2004. 192 с.
3. Бикова Т. Б. Кримські татари в імперській Росії: витіснення з Батьківщини. *Укр. іст. журн.* 2017. № 4. С. 47–68.
4. Богомолов, О. В. Кримські татари: з досвіду етноконфесійної самоорганізації (кінець XVIII – початок XX ст.). *Східний світ.* 2005. № 1. С. 24–33.
5. Керимов И. А. Гаспринскийнинь «джанлы» тарихи 1883–1914. (кырымтатар тили, эдебияты ве медениетинден малюмаг дестеги). Акъмесджит: Тарпан, 1999. 408 с.
6. По поводу интеллигентных татар. *Терджиман.* 1890. № 41. 23 ноября.
7. İsmail Gaspıralı. Seçilmiş Eserleri: 1, Roman ve Hikayeleri. Neşre Naz. Yavuz Akpınar, Bayram Orak, Nazım Muradov. İstanbul : Ötüken Yayınevi, 2014. 516 s.
8. Fisher A. W. *The Crimean Tatars*. Stanford University Press, 1978.
9. Kırımlı H. *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905–1916)*. Ankara. 1996.
10. Lazzarini E. J. *Ismail Bey Gasprinskii and Muslim Modernism in Russia, 1879–1914. Dissertation on Doctor of Philosophy.* University of Washington, 1973.